

מעבר לדוגמה האישית: יסוד ההמחשה

בחינוך ילדים

שיעור על האופן שבו ילדים באמת סופגים ערכים - לא ממה שאנחנו אומרים, אלא ממה שהם רואים

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א - הסתירה שהילד קולט

משחק הבובה

פרק ב - שני שיעורים בבת אחת

סיפור החזון איש · גדול שימוש מלימודה

פרק ג - כמות ומוחשיות

משל הפרה היחידה · הכסף שהיה חשוב יותר מתורה · הפרסומת שסוררת ברחוב

פרק ד - מה באמת משמח את ההורים

ניסוי הכיתה · שלושים ימים בלי מילה

פרק ה - המחשה אמיתית

הצ'ונט שלא זכה להקשבה · שולחן הכתיבה של אבא · האבא שהגן על בנו במוסך

פרק ו - כשההמחשה איננה מספיקה

משחק המורה והתלמיד

פרק ז - לב שנשבר, וסיכום

מכתבו של הנער שברח לים

הסתירה שהילד קולט

בפרק זה: למה מדברים בכלל על "דוגמה אישית", ולמה בעל השיעור מעדיף לקרוא לזה "המחשה". וסיפור פתיחה: אברך צעיר שמקבל מבתו בת השלוש את שיעור החינוך הראשון בחייו - שיעור על בובה, על צעקות, ועל מה שילדים באמת מבינים מהמילה "אסור".

אברך צעיר סיפר פעם על הזעזוע שפקד אותו כשקיבל שיעור ראשון בחינוך מהבת שלו. הילדה הייתה חולה, והאמא הייתה בעבודה, וכמנהג קהילות קדושות, אבא נשאר בבית. הוא ישב בסלון ולמד, והבת שלו שיחקה על הרצפה עם בובה.

משחק הבובה שהפך לשיעור בחינוך

פתאום הוא שומע אותה פורצת בצרחות: "כבר אלף פעם אמרתי לך לא לעשות את זה, נכון? טיפשה אחת! עכשיו תקבלי עונש נורא!" הוא הפסיק את הלימוד, הסתכל הצידה, וראה את הבת שלו אדומה מזעם, תופסת את הבובה ומטלטלת אותה טלטלה חזקה, וכולה רועדת.

הוא קרא לה מיד ושאל אותה: "למה את כועסת?" היא נרגעה מיד ואמרה: "זה רק במשחק." הוא שאל: "כן, אבל למה במשחק את כועסת?" והיא ענתה: "כי במשחק אני אמא." הוא שאל: "ולאמא מותר לכעוס?" והיא אמרה: "בטח. לאבא ולאמא מותר. רק לילדים אסור."

כיוון שהוא קיבל סוף סוף שיעור בהלכות חינוך, הוא החליט להרחיב אותו. הוא שאל: "מה עוד מותר לאבא ולאמא, שרק לילדים אסור?" היא ענתה: "לקחת ממתקים מתי שרוצים." "בסדר, מקובל. מה עוד?" "ללכת לישון מתי שרוצים." "מה עוד?" "להגיד מה שרוצים." "מה פירוש להגיד מה שרוצים?" "מילים לא יפות. לאבא ולאמא מותר להגיד מילים לא יפות." "איזה מילים לא יפות?" "למשל: טיפשה אחת. לילדה אסור להגיד לאמא שלה 'טיפשה אחת', אבל לאמא מותר להגיד לילדה 'טיפשה אחת'."

השיעור הזה הוא פתיחה טובה לנושא של הדוגמה האישית. בגיל הזה הילדים לא תופסים שיש כאן סתירה, כשאנחנו אומרים להם שאסור לדבר לא יפה, ואנחנו בעצמנו - במחילת כבודנו - לפעמים שוכחים. הם פשוט מבינים שזה חלק מההצגה: תפקידו של המבוגר להגיד כך ולהתנהג כך, ובעזרת השם, כשהם יהיו מבוגרים, גם הם ינהגו בהתאם.

הנושא של הדוגמה האישית והחינוך של הילד הקטן בפרט, בנוי כולו על חיקוי והזדהות. הילד רואה לפניו דגם של המבוגר, ומחכה אותו. הוא מזדהה עם אנשים מסוימים, ומתנהג לפי התמונה שיש לו עליהם. כל המילים, כל המסר המילולי והחינוכי, יכולים לבוא רק כהשלמה לדוגמה - אף פעם לא במקומה. ואין שום פתרון לסתירות חריפות ועקביות בין מה שאנחנו אומרים לבין מה שאנחנו עושים.

הדברים האלה ידועים, אין בהם שום חידוש. אי אפשר היה להתעלם מהם, כי הם מרכזיים מאוד בעולם החינוך. אבל המטרה כאן איננה לחזור על הידוע, אלא אדרבה - להרחיב אותו, להעמיק בו, ובעיקר להסיק ממנו מסקנות מעשיות שאפשר ליישם. באינטואיציה כולנו יודעים שזה כך, אבל קשה לנו לעמוד בזה. ואנחנו גם מרמים את עצמנו הרבה: כשאנחנו שבוע, שבועיים, שלושה שבועות, שוכחים לחנך את הילדים באופן אמיתי - לא שוכחים חלילה לצעוק, לנזוף, להעניש, זה ברוך השם ספונטני - אבל שוכחים לחנך. ואז מתעוררות נקיפות מצפון, ואולי באים לשמוע הרצאה, או קוראים מאמר בעיתון, ונזכרים שצריך לחנך, ואז תופסים את הילד או הילדה - הקורבן המזדמן - ומטיפים בפניו מוסר. והילד המיומן יודע שלא כדאי עכשיו להתמרד, כי אמא במצב רוח אידיאולוגי, והוא רק נועץ בה זוג עיניים, ובעזרת השם גם זה יעבור, כמו שעבר בפעם הקודמת.

ראוי להחריף את ההתייחסות המלגלגת לקו הזה, כי גם רק להימנע מהצעקה הבלתי יעילה הזאת - גם בלי לעשות עדיין את מה שכן צריך - זה כבר רוח כשלעצמו.

📖 בפרק זה: סיפור מפורסם על אחד מגדולי הדור, שמדגים איך ילד לומד תמיד שני דברים בבת אחת מאותו אירוע אחד - ולפעמים השיעור השני, זה שאיש לא התכוון ללמד, הוא החזק מביניהם.

עוד דוגמה שכדאי לחזור עליה, גם משום שהיא סיפור עם אחד מגדולי הדור, וגם משום ששמעתי אותה ממקור ראשון - מיהודי שזכה להתפלל במניין של החזון איש זצ"ל.

שני דברים שלמד הילד באותה תפילה

אחד ההורים הביא פעם את הבן שלו לתפילה - כנראה כבר אז התחילה האופנה שבתי הכנסת משמשים כמעין "בייבי-סיטר" בהתנדבות של המתפללים. הילד, כדרכם של ילדים, קפץ והשתולל והפריע. האב גער בו פעם ופעמיים, וזה לא עזר, עד שניגש אליו וטיפל בו "בשיטות חינוכיות פדגוגיות" נמרצות משהו.

אחרי התפילה קרא החזון איש לאבא, ואמר לו: "הבן שלך למד היום בעצם שני דברים. לכאורה הוא למד שאסור להפריע בתפילה, ואת זה הוא קלט בדרך של לימוד, כי כך אמרת לו. אבל הוא קלט גם שמותר להתעצבן, להשתולל, ולאבד רסן - ואת זה הוא קלט בדרך של שימוש, כי כך הראית לו."

וחז"ל אמרו ש"גדול שימושה יותר מלימודה". עדיף היה, כנראה, שלא תיתן את השיעור הזה כולו, אם לא יכולת לתת רק את חציו הראשון - בלי השני.

הנושא הזה, הנושא המוכר של הדוגמה האישית, בנוי כל כולו על חיקוי והזדהות. אבל דווקא כאן מתחילה השאלה הקשה באמת: מה בדיוק קובע האם הדוגמה שהילד רואה תפגע בו, ומה קובע אם היא תעבור אותו בלי לגעת בו כלל? כדי לענות על זה, צריך להבין קודם כיצד בכלל בנויה תפיסת העולם של הילד.

כמות ומוחשיות: איך נבנית תפיסת העולם של הילד

📖 בפרק זה: משל משעשע על מרצה ופרות, סיפור כואב על משפחה שוויתרה על הכל למען התורה - ודווקא בגלל זה גידלה בן שמעריך כסף יותר מתורה, וההסבר: תפיסת העולם של הילד לא נבנית מהפשטה ואיכות, אלא מכמות ומוחשיות.

כדי להמחיש את הנקודה, כדאי לספר משל שנפוץ בין המרצים.

מרצה, יישוב כפרי, ופרה אחת שנשארה

מרצה הגיע פעם ליישוב כפרי, כדי להרצות בבית העם. הוא מגיע למקום בשעה היעודה - ואין איש. אדם אחד בלבד יושב במרכז האולם, ונפש חיה לא נראית מסביב. הוא מחכה חמש דקות, בודק את התאריך, בודק את המודעה בחוץ - זה הזמן, זה המקום, ואין אדם.

הוא פונה אל אותו יחיד ושואל: "מה אתה אומר? אתחיל את ההרצאה?" עונה לו האיש: "תראה, אני לא מבין בהרצאות, אני מבין בפרות. אם הייתי בא בבוקר לרפת וכל הפרות ברחו, ורק אחת נשארה - האם בגלל שכולן ברחו לא הייתי נותן לה את האוכל שלה? זה לא יפה." המרצה, משוכנע, מתחיל להרצות מתחילתה ועד סופה. וכשהוא מסיים, הוא מנצל את ההזדמנות לקבל סוף סוף פידבק אמיתי, ושואל: "תגיד לי, איך הייתה ההרצאה?"

עונה לו האיש: "תראה, אני לא מבין בהרצאות, אני מבין בפרות. אבל מה אני אגיד לך - אם אני בא בבוקר לרפת וכל הפרות ברחו, ורק אחת נשארה, בגלל שכולן ברחו - אני אתן לה את האוכל של כולן."

זה המשל. והנמשל: בגלל שלא חינכנו את הילד אתמול, ושלשום, ושבע, ולפני חודש - עכשיו אנחנו נותנים לו את החומר של כל הימים שהוא לא קיבל. עדיף "כאן ואל תעשה" מאשר עשה כזה, מסולף וחסר תועלת, שרק מכעיס את הילד לעתיד.

אבל יש בעיה עמוקה יותר מהצטברות. יש הורים שבאמת, באמת מיישמים את מה שהם דורשים - ועדיין רואים תוצאה הפוכה. הנה דוגמה כואבת במיוחד.

משפחה שוויתרה על הכל, וכן שהעריך רק כסף

זוג ידידים, מבית חרדי, שניהם ילידי חוץ לארץ, נסעו במשרות אקדמאיות ושניהם הרוויחו הרבה מאוד כסף - משכורות נכבדות. כשהאב הגיע בערך לגיל ארבעים, הוא החליט שזה לא עסק: יש גם עולם הבא, ואין טעם לאסוף ולאגור כסף. יחד עם אשתו הם החליטו שהוא עוזב את העבודה ויושב ללמוד. זה היה קשה להם מאוד מבחינה כלכלית - ממש נפילה. ואף על פי כן, הם עשו את זה בשמחה, באמת בשמחה ובאמת בסיפוק. כל מי שהכיר את המשפחה התפעל מהמסירות האמיתית שלהם לתורה.

תקופה לאחר שהאב עזב את עבודתו, הוא מתקשר ומבקש: "תעשה לי טובה, תדבר עם הילד שלי." הבן היה בערך בן עשר. "הילד שלי, שתמיד היה תלמיד טוב, אוהב ללמוד, מגלה פתאום שאט נפש כלפי הלימוד. אני רוצה לעמוד על שורש הדברים."

לקחתי אותו אליי, שיחקתי איתו, עד שנפתח. שאלתי אותו: "תגיד לי, מה הדבר הכי חשוב בחיים? באמת הכי הכי חשוב?" ציפיתי כמובן שיגיד "תורה", כי כל הילדים החכמים יודעים לא להגיד מה שהם חושבים אלא מה שאנחנו רוצים לשמוע. אבל הילד הזה, למרבה הפתעתי, אמר לי: "כסף. הכי חשוב בחיים." שאלתי אותו: "מאיפה אתה יודע שכסף זה חשוב?" והוא ענה: "זה אני יודע לבד." שאלתי: "איך אתה יודע לבד?" ופניו הרצינו, וגם קול דיבורו נהיה מריר יותר. והוא אמר: "כל הצרות שלנו בבית זה בגלל שאין כסף. כל דבר שאני מבקש לקנות - אין כסף. אבא בא הביתה, מדבר עם אמא על החובות, כל היום רק חסר כסף. אם היה לנו כסף, לא היו לנו צרות."

לכאורה זו סתירה על הדוגמה האישית: לא בגלל שהדוגמה לא השפיעה, אלא להיפך - דווקא בגלל המסירות האמיתית של ההורים לתורה, דווקא בגלל שהם יישמו את מה שהם דורשים והדגימו את מה שהם מצהירים, נוצרה אצל הילד השפעה הפוכה בדיוק: הוא בז לתורה והוא מעריך כסף.

איך קרה הדבר? התשובה ניתנת בדבריו של הילד עצמו. הוא הבין שחיי הדחק שההורים נקלעו אליהם הם תוצאה של הלימוד. מה שהוא חש - זה סבל, דחק, קשיים. מה שהוא שמע אולי, בדיבור אגבי, זה שתורה זה דבר חשוב. אבל תפיסת העולם של הילד לא נבנית משיחות, מהרצאות, מרעיונות. תפיסת העולם של הילד מתבססת על שני גורמים: כמות ומוחשיות - לא איכות ולא הפשטה.

כמבוגרים, אנחנו מנתחים מה מונח מאחורי המצב הזה: מסירות לתורה. אנחנו מבינים שהסיפוק שהם חשים עמוק בהרבה מהסבל שהם סובלים, כי בידם בכל רגע לשנות את המצב. אבל העובדות המוחשיות בשטח הן פשוט סבל, דחק וקשיים - וזה מה שנקלט אצל הילד. גם אם פעם בשבוע היה האב לוקח את בנו להרצאה, ומסביר לו באופן משכנע שתורה היא הדבר החשוב ביותר עלי אדמות, והילד קולט את זה - אבל אם את זה הוא שומע פעם בשבוע, ואת המילה "כסף" הוא שומע עשרים ושלושים פעם ביום, אז הוא מבין שכסף חשוב יותר, כי מדברים עליו יותר. לא רק אצל הילד: למעשה, גם אנחנו המבוגרים מושפעים בכך שאנחנו מתפקדים

ברמת ילד. כל הסגנון של הפרסומת שסוררת ברחובותינו הוא תוצאה של הידיעה הזאת. כשאנחנו יושבים בהרצאה, אנחנו נתונים תחת שליטת החלק האינטליגנטי שבנו - הדעת שבאדם. אבל כשאנחנו הולכים ברחוב, שקועים בטרדות היום-יום, רמת התפקוד הרעיוני שלנו נמוכה, ואז הפרסומות והשלטים והחזרה המונוטונית על מסרים באמת משפיעים עלינו.

אצל הילדים, שאין להם עדיין מודעות לעולם הפנימי שלהם - שהם בכלל לא קולטים שיש להם עולם נפשי שצריך לבדוק את עצמו לפי ערכים - כל זה לא קיים. המסר המילולי, כשלעצמו, אין בו שום תועלת. לכן ראוי לנסח מחדש את הכלל המוכר: לא "הילד מושפע ממה שמראים לו יותר מאשר ממה שאומרים לו", אלא: **הילד מושפע ממה שהוא רואה, בהתאם לרמת התפיסה שלו, הרבה יותר מאשר ממה שאנחנו אומרים לו.** תפיסת העולם שלו מתבססת על כמות ומוחשיות, וזו אחת הבעיות הגדולות שלנו בחינוך לערכים.

מה באמת משמח את ההורים: ניסוי מתוך הכיתה

📖 בפרק זה: תרגיל כיתתי שחשף מה ילדים באמת חושבים שחשוב להורים שלהם - ולא תמיד זה מה שההורים חשבו שהם לימדו. ובעקבותיו: ניסוי מעשי, שלושים ימים בלי ביקורת, ומה שקרה בעקבותיו.

פעם התבקשתי להתמודד עם כיתת "מכינה" בעייתית מאוד, מופרעת מעבר למה שהתרגלנו במוסדות שלנו. במסגרת העבודה עם הכיתה ערכנו כמה פעילויות, ואחת מהן קשורה ישירות לנושא שלנו.

"מה אנחנו יכולים לעשות כדי לשמח את אבא ואמא?"

יום אחד המלמד, לפי בקשתי, פנה לילדים ואמר: "ילדים, בואו נחשוב: מה אנחנו יכולים לעשות כדי לשמח את אבא ואמא, שיראו שאנחנו באמת ילדים טובים?" כל הילדים ענו: "להיות ילדים טובים." ככה מבוגרים לימדו אותם לענות. הוא אמר: "יפה. אבל מה יכולים לעשות בפועל, שההורים יראו שאנחנו ילדים טובים? כל אחד יגיד רק דבר אחד, הכי חשוב."

התשובות היו מעניינות מאוד. הילד הכישרוני בכיתה אמר: "לא לעלות עם נעליים על הספה." אחר אמר: "לשים את הילקוט במקום." ואחד, שכנראה גדל במשפחה חינוכית במיוחד, אמר: "לצחצח שיניים בערב." המלמד חשב שהילדים לא קלטו את הכוונה, למרות שדיבר על כיבוד הורים - והם תפסו ש"ילד טוב" זה במושגים היומיומיים ביותר.

הוא ניסה לתקן את השאלה: "מה אנחנו יכולים לעשות כדי שההורים ישמחו ויראו שאנחנו צדיקים, יראי שמים, שעושים דברים טובים שה' אוהב?" ילד אחד, שקלט את המסר או שבאמת זרחה עליו הבנה אחרת, ענה: "לברך ברכת המזון בקול רם." יפה מאוד. ואחריו: "לא להרביץ אף פעם." "לסדר את המיטה בבוקר." "לנגב את האף" - זה נהיה "ערך עליון" בשפת הבתים.

סיפרנו את המסקנות ההגותיות של הילדים להוריהם - ההורים לא קיבלו את זה, טענו שהילדים באמת יודעים מה חשוב בחיים, ושהם מקבלים חינוך טוב בבית, אלא שהם "בלבלו" את המושג. אז אמרנו: "בואו נעשה ניסוי."

שלושים יום בלי מילה אחת. ההורים קיבלו על עצמם לא לדבר על שום נושא של סדר, ניקיון, ובעיות היומיום בבית. במקום זאת - להתייחס לכל התנהגות ערכית של הילדים: הילד שמברך, שמתפלל, שנוטל ידיים. כל דבר חיובי - תשומת לב. לא במלים גדולות, לא בפרסים - פשוט: "ברכת יפה, שמחתי לראות."

התוצאות הפתיעו גם את אלה שערכו את הניסוי. בבית אחד, שהילד סבל מנזלת כרונית והיה עומד תמיד מול הדילמה של "לנגב את האף" - העדיפה האם, בסופו של דבר, לוותר על הדרישה הגבוהה הזאת. ובכל אופן, חודש לאחר מכן המלמד עצמו התחייב שלא ידבר, במשך אותו חודש, על המושג "ילד טוב" או "צדיק" בשום צורה - כדי שלא יגידו שהוא הכין את הקרקע.

אז נערך משאל דומה, בנוכחות נציגות הורים שיבדקו שהכל נעשה כתיקנו. הילדים נשאלו שוב: "מה כל אחד יעשה כדי שיראו שהוא ילד טוב?" התשובות הפעם: "ליטול ידיים בבוקר, להתפלל יפה, לברך בשמחה, לעזור לאחים ולאמא." אחד אמר: "להיות עצוב כשאחרים עצובים" - קוריוז מתוק, אבל גם הוא הראה שההורים העבירו בפועל, לא רק במילים, מה שחשוב להם.

ההורים עצמם - כ-25 תלמידים היו בכיתה - כתבו מכתבים, למעלה מ-15 מכתבים, שהם החליטו להמשיך בניסוי "עד ימות המשיח". השינוי בבית היה בולט, לא רק בבעיות הערכיות, אלא גם בבעיות המשמעת. הכלל הזה - שלא דורשים מעל הראייה - נכון גם אצלנו המבוגרים.

אם אני מרגיל את הילד לזה שהוא מקבל תשומת לב פעוטה אבל כמותית - לא לעבוד באיכויות, לא לכתוב שיר מרגש ולהקריא אותו באיזו הזדמנות - אלא לשים לב כמה פעמים כשהילד מברך. אנחנו לומדים שבתחילה, כשהוא מברך לראשונה, אנחנו מתמוגגים, אבל אחרי שכבר התרגלנו לזה, ונודע לנו שיש עוד ילדים בגיל הזה שמברכים, אנחנו כבר לא שמים לב. הבעיה היא שחיי היום-יום שוחקים אותנו: לא בגלל שאיננו מעריכים את הברכה - אנחנו פשוט נשחקים, ורוב העיסוקים שלנו הופכים להיות טכניקה של להסתדר בתוך הקופסאות שאנחנו חיים בהן. אנחנו מעירים לילד עשרים-שלושים פעם ביום על כל דבר קטן - ומה שהוא באמת עושה נכון, לרוב, לא זוכה לתשומת לב כלל.

המחשה אמיתית: כשהדוגמה נוגעת ישירות לילד

📖 בפרק זה: לא כל דוגמה אישית פוגעת באותה מידה. ההבדל האמיתי: האם ההתנהגות של המבוגר נוגעת ישירות להתנהגות הערכית של הילד עצמו. שלושה סיפורים על אותה משפחה, שמראים איך זה נראה כשההורה עושה זאת נכון.

אחרי שגילינו מה שגילינו, בדרך מפותלת - שהילדים בחוגי הנשירה, שנשאלו מה בעצם פגע בהם ביותר בבית, נתנו תשובה אחידה בקורלציה של תשעים אחוז - הגענו למסקנה פשוטה מאוד: **הדוגמה האישית השלילית שבאמת מזיקה ופוגעת היא הדוגמה האישית שמתייחסת ישירות להתנהגות של הילד עצמו.** כשאנחנו מזלזלים בהתנהגות הערכית שלו, כשיש סתירה בין מה שאנחנו מצהירים לבין הצורה שבה אנחנו מתייחסים בפועל להתנהגות שלו - זה פוגע בו, כי זה קשור אליו אישית. קשה לו לשכוח את זה. ומזה קל להישמר, אפשר להיזהר עם קצת מודעות.

"אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה."

ירמיהו טו, יט

סיפור מפורסם, שנוגע לכך ישירות, מסופר על תלמיד חכם שהתארח פעמים רבות אצל גביר עשיר, סוחר מצליח אבל יהודי חרדי באמת.

שולחן שבת שבו לא הקשיבו לילד

אותו גביר פנה פעם אל הרב ואמר: "כבוד הרב יודע שעשיתי את כל המאמצים לחנך את ילדיי שתורה חשובה יותר מהכל. אמרתי להם: יש לי מספיק כסף, נתתי לכולכם קרנות בבנק, אתם יכולים לשבת וללמוד ברווחה עד סוף ימיכם. ובכל ערב שיננתי באוזניהם ש'תורה, ותורה, ותורה', ו'כל חפצך לא ישוו בה'. ורק - בניי, כשגדלו והתבגרו, פנו לעולם המסחר. ואם אני מוסיף להם היום, ילדיהם - הם יגידו 'תורה, ותורה, ותורה'."

הוא שאל את הרב אם הוא יודע את שורש הבעיה. אמר לו הרב: "לא הייתי עונה לך, לולא שיש לך עוד ילדים בבית ורציתי שתתקן. אני סבור שאתה אמרת לילדיך שתורה חשובה מאוד, אבל לא הראית להם את זה." "מה פירוש לא הראיתי?" "לשבת אחת התארחתי אצלך בביתך וראיתי מקרה. אינני אומר שהמקרה מוכיח, אבל הוא דוגמה למה שאני מתכוון."

ליל שבת, הילד השתובב, אביו גער בו, הוא לא רצה לשיר, וכדי להרגיז את אביו כיבה את החשמל. ילד קטן, בן שלוש-ארבע-חמש. אמר האב: "אתה חושב שאתה מזיק לי? אתה מזיק רק לעצמך, אתה לא פוגע בי." תגובה עדינה, מאופקת, למרות חילול שבת ממש. התלמיד החכם התפלא על התגובה הרגועה כל כך, וכשראה שהוא מתפלא, אמר האב: "מה, ילד קטן, מה הוא מבין?"

למחרת השתוללו הילד ואחיו בסלון, והיה שם אגרטל קריסטל, יקר ומרשים. דחפו את השולחן, והאגרטל התנפץ ארצה. קם האבא ממקומו, תפס את אותו ילד קטן, והרביץ לו מכות נמרצות.

אמר הרב: "תראה, אני לא מבין בחינוך. אני לא יודע אם היית צריך להכות אותו על חילול השבת, או לא להכות אותו כלל על האגרטל. דבר אחד אני יודע: הילד שלך ראה שאומרים תורה ומצוות, אבל מתי זה באמת נוגע לך? כשהכסף הלך."

המסקנה כואבת, אבל ברורה: הילד לא שומע רק את המילים "תורה חשובה". הוא רואה, ברמה החזותית והמוחשית ביותר, מתי המבוגר באמת מגיב בעוצמה - ומתי הוא נשאר רגוע. וזו ההמחשה, בין אם התכוונו אליה ובין אם לא.

עוד שני סיפורים על אותה משפחה, לאחר שהאב הזה - שוחח על עניין הצ'ונט הזה, בעקבות ילד אחר בכיתה שהוגדר "צ'ונט" הכי חשוב בחיים בגלל שאף אחד לא הקשיב לדבר התורה שלו בשולחן שבת - התחיל להפוך את הכיוון בביתו שלו.

האבא ומנהל המוסך

אותו אב לקח את בנו יום שישי, כשהכניס את הרכב לטיפול במוסך. מנהל המוסך, אדם עם טמפרמנט סוער, נעצבן שהילד מסתובב לו בין הרגליים ואמר: "תגיד, זה לא מעצבן אותך שהילד שלך מסתובב לך בין הרגליים? ילדים לא צריך להביא למוסך."

הילד הרגיש נבוך מאוד ונרתע לאחור. האב ניגש אל הילד, שם ידו על כתפו, נעץ מבטו בעיני בעל המוסך ואמר: "אדוני, הילד הזה זה לא ילד רגיל. זה ילד שלומד תורה. ילדים שלומדים תורה טובים הרבה יותר מהרבה מבוגרים. אם תזכה בעזרת השם שגם לך יהיה ילד שלומד תורה, גם אתה לא תתעצבן עליו, וגם תבין מה שאני אומר."

שולחן הכתיבה של אבא

בבית הזה נהוג היה שבשולחן הכתיבה של האב, אף אחד לא נוגע - משיקולים חינוכיים וגם פרקטיים. יום אחד חוזר האב מהעבודה, ורואה שני ילדות משחקות ליד השולחן, ובנו יושב ליד שולחן הכתיבה של אביו ומכין שיעורים בגמרא. האב נעצר בפתח, מחכה שישימו לב.

האם, שרואה לאן הוא מסתכל, שואלת: "דוד, מה אתה עושה שם?" האב מהסה אותה, מבט מתוח. היא שואלת: "תגיד לי, מה אתה מרשה לו להשתמש בשולחן הכתיבה?" והוא עונה: "מה זה קשור, שולחן הכתיבה שלי? הוא עכשיו לומד תורה. מה שולחן הכתיבה שלי שווה יותר מהתורה שלו?"

מאותה שבת ואילך השתנה היחס לדברי תורה בשולחן השבת מן הקצה אל הקצה: האב הסיט את צלחתו, הניח ידיו על צדיו, נעץ עיניו בילד כשהוא אומר דבר תורה, הקשיב עד תום, סיכם את הדברים ושאל: "הבנתי נכון?"

שאלה: האם הילד לא חושב שזה מלאכותי, שזה "צבוע"?

תשובה: כאשר נשאל הילד עצמו, שנים לאחר מכן, אם אבא שלו מקשיב באמת - הוא ענה: "כן, תראה, האמת היא שאבא שלי ידע שתורה זה חשוב. רק מקודם הוא לא שם לב שאני אומר דבר תורה בכלל." ברגע שהבעיה האישית של הילד נפתרה, הוא היה סגור מעולה על אביו - כי הוא באמת האמין בזה.

לכן, הצורה שבה מתייחסים לנושא של דוגמה אישית טעונה תיקון. אמרנו כבר שכל הילדים מסוגלים לתרץ סתירות שאינן פוגעות בהם אישית. נשאל פעם בחור מתבגר, שאביו לא למד תורה ואף לחץ עליו ללמוד, אם זה מפריע לו. הוא ענה: "לא, אבא שלי לא מסוגל ללמוד, קשה לו להתרכז, אבל הוא באמת רוצה שאני אלמד. מה זה סותר?" חבר אחר אמר: "אבא שלי ניצול שואה, הוא לא יכול." לכל אחד יש תירוצים אמיתיים - ואת התירוצים האלה הם מקבלים בשמחה. זו לא הבעיה. אבל כשזה פוגע בהם, כשזה זלזול בהתנהגות הערכית שלהם עצמם - הם לא מוכנים למצוא תירוצים, והם לא סולחים. וזה מה שמזיק.

כשהמחשה איננה מספיקה: הילד שגנב

📖 בפרק זה: לא כל ילד מגיב באותו אופן. סיפור על ילד עם פיגור התפתחותי קל, שיודע לחזור בדיוק על מילות המחנכים שלו נגד גניבה - אבל בלי שום הפנמה אמיתית. הסיפור מלמד את ההבדל בין חיקוי מילולי לבין המחשה שבאמת נכנסת פנימה.

התבקשתי פעם לבדוק תלמיד שנכשל בגניבות, ילד כבר בכיתה ד', כדי לראות אם הוא צריך טיפול מקצועי. הבעיה שהטרידה את המחנכים שלו: לא ראו אצלו שום שמץ של נקיפות מצפון, כאילו זה בכלל לא נוגע אליו. התברר שהילד סבל מפיגור התפתחותי מסוים לצד אינטליגנציה גבוהה - בגיל מסוים מבחינת תפיסת עולמו, נשאר בגיל חמש-שש, למרות שברמת השפה שלו היה כמו בן אחת עשרה.

"תהיה אתה המורה, ואני אהיה התלמיד"

ניסיתי לדובב אותו, לא הלך. אמרתי: "בוא נעשה משחק. אתה תהיה המורה, ואני אהיה התלמיד." הוא הסכים, אחרי שהבטחתי לו ארטיק. נתתי לו את הכיסא שלי, התיישבתי מולו. התברר שגם החוש הדרמטי שלו מפותח להפליא - הוא התרווח על הכיסא, התנדנד קדימה ואחורה.

מוללתי אצבעות במבוכה ואמרתי: "תראה, לא נעים לי... תפסו אותי. לקחתי, בלי כוונה, ממתק מהחנות." הוא ענה מיד, במדויק במילים שהמחנכים שלו השתמשו בהן כלפיו: "בלי כוונה" - איזה מילים יפות! אם רצית לשלם - זו פשוט גניבה, לא יעזרו המילים." ואז המשיך, בדיוק כמו שהמחנך שלו נהג: "זה גם קרה לי - חבר שלי, שאלתי ממנו סתירה בלי כוונה - זה לא נעים." המשחק נמשך, והוא נהנה ממנו כשלעצמו.

ואז, בדיוק במילים שהמחנכים שלו אמרו לי בתלונה עליו, הוא אמר: "המטריד ביותר בכל הפרשה הזאת - שלא רואים אצלך שום חרטה, שום נקיפות מצפון, כאילו זה בכלל לא נוגע אליך."

רציתי להפסיק את המשחק. כשחזרתי למקומי, שאלתי אותו: "מקודם אמרת לי שאני, כאילו נכשלתי בגניבה, שאין לי נקיפות מצפון. אתה חושב שצריך להיות לי נקיפות מצפון?" הוא ענה: "אני הייתי המורה." אמרתי: "כן, אבל אמרת את זה בתור תלמיד. אני, בתור תלמיד, הייתי צריך שיהיו לי נקיפות מצפון?" הוא חזר: "לא, אני מורה, אני צריך להגיד לך את זה" - כמו מעגל סגור, ארבע-חמש פעמים.

בסוף שאלתי אותו ישירות: "אתה מרגיש נקיפות מצפון?" הוא לא ידע מה זה בכלל. "אתה מתחרט?" "כן." "למה אתה מתחרט?" על כל המקרים - הוא התחרט רק בגלל שתפסו אותו. שאלתי: "אבל אתה לא מצטער שעשית את זה, אפילו אם לא היו תופסים אותך?" הוא לא ענה, רק הביט בתמיהה. אחרים אמרו לו את המשפטים - אבל הוא לא הבין מה שהם מדברים.

הילד הזה הוא סוג מסוים של פיגור, לא דוגמה נורמלית - אבל הוא ביטא בדיוק את מה שכל ילד בגיל צעיר, שרואה את אבא ואמא אומרים "צריך להתנהג ככה", תופס: זה תפקידו של אבא להגיד את זה. "מה זה קשור אליי?" אין לו מודעות לכך שיש לו עולם פנימי, ערכי, נפרד. החיקוי וההזדהות הם הכלי. צריך לתת מסרים חינוכיים, כי הם נקלטים במוח - כמו שאומר ה"שפת אמת" - ובגיל צעיר נוצרות תבניות של "תלמיד חכם", "מוסר", "יראת שמים", ועם הזמן, כשמתחילים לקלוט את החומר, ממלאים את התבניות האלה. אבל זה לא החינוך לערכים עצמו. החינוך האמיתי לערכים הוא החיקוי, ההזדהות, ההמחשה של מקומם של הערכים בעולם - שלו.

משניות בשביל חבר

הבן שלי פעם לא רצה לחזור בעל פה על משניות חדשות שלמד - אף שאהב ללמוד אותן. פייסתי אותו, שידלתי אותו, לשווא. ליל שבת יצאנו לבית הכנסת, ונוצר מנהג חדש - שילדים הולכים לחבר שאמו ילדה, לעזור. ניגש אליי בני ושאל: "חבר, תגיד, אתה נותן לבן שלך ללכת לשם?" נזכרתי פתאום, ואמרתי: "תראה, הבן שלי היום למד לבד פרק משניות בעל פה, אני אתן לו." הוא הסתכל עליי מזווית העין, כאילו לא שם לב.

זה לא רק שהוא "הרוויח פרס" - לא הבטחתי לו את זה מראש. זה שהוא ראה שזה חשוב לי מספיק בשביל לספר את זה לחבר שלי, ולהצדיק בזה את הפריבילגיה. עוד כמה פעילויות כאלה, והבעיה נפתרה. הוא באמת מעריך את זה - עדיין קשה לו, הוא צריך להתאמץ, אבל הוא עושה את זה.

📖 בפרק זה: מכתב קורע לב מנער שברח מהארץ, שממחיש מה קורה כשילד מפסיק להאמין שגם המחמאות שלנו כנות - וסיכום כל היסודות של המחשה בחינוך.

לצערנו, לא כל סיפור מסתיים בטוב. נער כשרוני מאוד, שלא זכינו להציל, ברח מהארץ כנוסע סמוי על אוניה - קשה להבין איך עשה זאת. אמא שלו חיפשה אותו זמן רב, לא ידעה איפה הוא. נער אחר, ששלחתי לחוץ לארץ לצורך מסוים, מצא אותו שם עובד במסעדה ודיווח לי. ביקשתי ממנו למסור לו מכתב, לפנות לאמו לפחות שתדע איפה הוא. הנער ביקש ממנה במכתב שלא תלשין למשטרה, כי הוא בלי ניירות, ואם יתפסו אותו היא לא תראה אותו לעולם.

"תדעי לך, אף אחד בעולם לא יצליח להשפיע עליי, ובטח לא את. אני מכיר את כל השיטות שלכם, ולא תצליחו לסדר אותי. אתם יכולים להגיד שאתם מתכוונים רק לטובתי, שאתם רוצים שאני אצליח בחיים - אני לא טיפש, אני יודע שאתם רוצים להשפיע עליי לעשות מה שנוח לכם, לא מה שטוב לי באמת. גם כשאתם אומרים עליי דברים טובים, מחמאות, עידוד - אתם לא עושים את זה בשביל שיהיה לי טוב על הלב. אתם מפתים אותי, כי אתם חושבים שאני ארצה להתנהג כך שתגידו עליי עוד, ושאני ארצה להוכיח שהדברים האלה נכונים. אז תדעי לך שאני לא מאמין לאף מילה שלכם, ואני רק מתעצבן כשאתם רוצים את זה."

זה מקרה חריג ומאוד עצוב וכואב, אבל צריך לדעת שהחשד הזה קיים, בצדק לצערנו, בליבם של רוב החניכים. כל המחמאות והעידוד, שהם מאוד חשובים ואי אפשר בלעדיהם, כשהם בסגנון הישיר של מערכת יחסים מחנך-חניך - הם עדיין חצי מלאכה. ההבדל בין מה שאנחנו מדברים עליו כאן, ובין העידוד הרגיל, הוא שההמחשה היא צורה של חינוך **עקיף**: כשאני עוסק במערכת יחסים של מחנך-חניך, אני אמנם מתכנן את זה, אבל אני ממחיש לחניך את הדברים דרך מערכת יחסים אחרת - עולם המבוגרים. כשאני זקוק לעסוק בחינוך ישיר, בבעיה ספציפית עם חניך, אני לא יכול לחכות עד שתהיה לי הזדמנות לחינוך עקיף. אני חייב לטפל רוב הזמן בחינוך ישיר - אבל ההשלמה חייבת להיות בחינוך העקיף. בלעדיו, קודם כל רוב המלאכה לא נעשית, ושנית, רוב הסיכויים שהחינוך העקיף יסתור בפועל את החינוך הישיר, כי כך פועלת הספונטניות שלנו, בעוונותינו הרבים.

אולי זה נראה בתחילה מלאכותי - כשאני אומר לחבר שלי שאני נותן לבני ללכת לשולם זכר, בגלל שלמד משניות בעל פה, זה אכן לא ספונטני. אבל אין כאן שום המלצה על העמדת פנים - אין דרך לרמות ילדים. מה שמומלץ הוא, באופן קצת מכוון ומודע, להוציא החוצה אמיתות שאנחנו באמת מאמינים בהן ובאמת חיים לפיהן, אלא שהשחיקה היום-יומית קצת מטשטשת את קיומן. ייתכן שבפעולות ההמחשה הראשונות, בדקות הראשונות, ירגיש הדבר מלאכותי, כי הוא נעשה באופן מתוכנן ויזום. אבל אם זה דברים שהם באמת שורשיים אצלנו, מהר מאוד הם הופכים להיות האמת שלנו - כי גם אנחנו, האדם, נפעל לפי פעולותינו.

מקורות ומראי מקומות

1. ירמיהו טו, יט - "אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה".
2. מסכת ברכות ז, ב - "גדולה שמושה של תורה יותר מלימודה".
3. מעשה בחזון איש זצ"ל, מפי עדות שמיעה ישירה.
4. שפת אמת - על קליטת מסרים חינוכיים אצל ילדים.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐